

LABSKÉ PRAVOBŘEŽÍ – RODINNÉ STŘÍBRO VÝCHODOČESKÉHO PRAVĚKU

V této kapitole se zaměříme na druhou námi sledovanou oblast, kterou je královéhradecký sídelní region. Podle definice se sice jedná o oblast mezi Hradcem Králové, Jaroměř a Hořicemi, ale my pozornost poněkud zúžíme na její jádrovou oblast labského pravobřeží, kopírující geomorfologický útvar tzv. Smiřické roviny. Právě sem se totiž koncentrují nejdůležitější výzkumy za více než sto let trvající regionální badatelskou tradici. Jim se budeme postupně věnovat. Z pohledu míry našeho poznání i zmíněné tradice výzkumu je oblast okolo závěru horního toku Labe nejdůležitější sídelní oblastí východočeského pravěku vůbec.

IV. 1 PŘÍRODNÍ RÁMEC

V předcházejících kapitolách jsme poněkud opomněli jeden důležitý přístup ve studiu pravěkého osídlení, který pracuje s přírodním rámcem, v němž se pravěké nálezy nacházejí. Na jistých zobecněných měřitelných parametřů pak stojí mj. predikce výskytu osídlení v dosud méně probádaných oblastech či v oblastech

zcela neprobádaných. V minulosti došlo k několika takovým pokusům uchopit přírodní podmínky východočeského pravěku jako celek (Kalandřík 2005; Končelová 2005). Metodický problém takových studií spočívá zejména ve skutečnosti, že charakter přírodních podmínek se na tak rozsáhlém území, rozkládajícím se od Českomoravské vrchoviny přes hřeben Železných hor a nížinu východního Polabí až do podhůří Krkonoš, zásadně mění. Přírodní rámeček ve vazbě k pravěkému osídlení je tak nutné sledovat po menších územních celcích. Jejich následné vzájemné porovnání však poněkud vážně, protože jak hustota osídlení, tak přirozená četnost sledovaných deskriptorů se mezi oblastmi diametrálně liší. K tomu však později.

Rámeček neolitického osídlení Čech daný přírodními podmínkami byl v minulosti předmětem průkopnické práce Jana Rulfa (1983). V zásadě se v případě této práce jedná o jeden ze dvou možných přístupů k dané problematice, přičemž druhý přístup nejlépe ilustrují soudobé práce Emanuela Opravila (1984), navazující na klasické dílo Franze Firbase (1949; 1952). První přístup přináší výsledky vyplývající ze studia polohy neolitického osídlení v krajině (půdní podmínky, vzdálenost od vodního zdroje, svažítost atd.). Druhý staví závěry na analýze uhlíků, pylů a rostlinných makrozbytků a jeho cílem je především rekonstrukce vegetačního pokryvu a vlivů člověka na okolí.

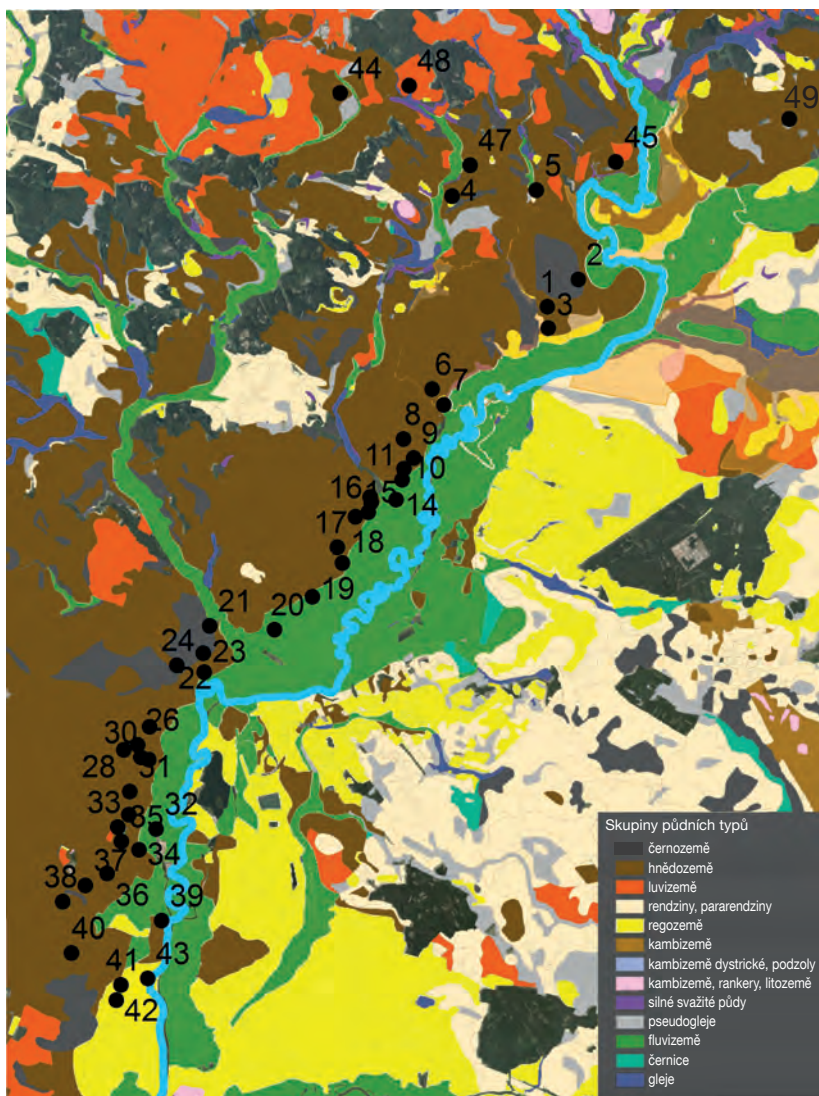
Z hlediska geomorfologického členění je sledovaný úsek labského pravobřeží, o který nám v této kapitole jde především, severní součástí tzv. Smiřické roviny, která je na severu ohraničena Jaroměří a jižním směrem pokračuje až k Čeperce u Pardubic. Nejvyšším bodem plochého reliéfu erozní kotliny Labe je výšina Na Svatém (264 m n. m.) u osady Smiřice-Zderaz. Sídlní areály v této enklávě se tak zpravidla pohybují v nadmořské výšce mezi 240 a 250 m n. m. (Demek – Mackovčín 2006, s. 404).

Potenciální přirozená vegetace rekonstruovaná v daném labském úseku je prezentována v nivní části řeky měkkým luhem, který ve spodní části toku před Hradcem Králové přechází v tvrdý luh jilmové doubravy (Neuhäuslová 2001). Okolí tohoto lužního lesa by mělo být tvořeno černýšovou dubohabřinou. Tamní

neolitické osídlení v podstatě kopíruje hranu mezi oběma biotopy. Protože se v případě dubohabřiny jedná o klimaxové stadium lesa rekonstruované pro danou nadmořskou výšku a geomorfologické podmínky lze očekávat, že skutečnost v bezprostředním okolí sídlišť byla zejména v mladším období neolitu, tedy po bezmála tisíci letech kontinuálního osídlení v daném prostoru, poněkud jiná (cf. Ložek 2007, s. 65nn.), zejména s ohledem na hustotu osídlení. Lužní les v období klimatického optima atlantiku (cca 7500–4500 let B. P.) byl v širokých nivách velkých řek tvořen porosty dubu, jasanu a jilmu a vzhledem k vyrovnanějšímu vodnímu režimu nebyl téměř zaplavován (ibid., s. 37–38). Takový biotop lze pro období neolitu očekávat i ve sledované oblasti. Lokalizaci sídlišť na přechodu mezi jednotlivými biotopy by snad bylo možné vysvětlit i snahou po zvýšení nabídky dostupných zdrojů.

Tato preference biotopového rozhraní vyvstane o to zřetelněji při vnesení bodů osídlení do mapového podkladu půdních typů (obr. 20). Sídlíště sledují rozhraní nivních půd (fluvizemě) a hnědozemí, pouze směrem k Hradci Králové ojedinele více zabíhají do hnědozemní enklávy. V jižním závěru osídlení na několika lokalitách v katastru Plotiště nad Labem zaujímá slabě vyvinuté půdy na spykých sedimentech (regozemě; lokalita 41–43).

V této souvislosti stojí za připomenutí starší teze, že vznik černoze souvisí s neolitickým odlesněním krajiny (Kruk 1973). V místech koncentrace neolitického osídlení by tak mělo docházet k viditelnému soustředění tohoto půdního typu. V českém prostředí se k otázce vzniku černoze v neolitu a eneolitu negativně stavěl ve své kandidátské práci už J. Rulf (1981, s. 143–144). V jedné naší předcházející práci jsme se snažili tento koncept verifikovat či vyvrátit na údajích z bezprostředního okolí jaroměřského sídliště (Burgert 2012). V těchto místech pravobřeží se skutečně nachází výrazný ostrov černoze (obr. 20). V rámci celého pravobřeží se však další podobná enkláva černoze nalézá až v Lochenicích. Zdali se černoze vyskytovaly původně v celé enklávě pravobřeží a ve jmenovaných dvou případech se jedná pouze o jejich nedegradované zbytky, lze těžko usuzovat, ale je to pravděpodobné. Vzhledem k hustotě a pravidelnosti neolitického osídlení v celé

Obr. 20: Osídlení kultury s vypíchanou keramikou mezi Jaroměří a Hradcem Králové na podkladu půdně interpretační mapy (skupiny půdních typů). Číslování lokalit odpovídá soupisu v kapitole IV. 2. 1. Tok Labe rekonstruován podle druhého vojenského mapování (1842–1852).

oblasti však není vliv osídlení na vznik černoze v tomto časovém úseku pravděpodobný.

Souvislosti mezi lokalizací neolitických sídlišť a přírodními podmínkami v prostoru východních Čech byly v minulosti předmětem opakovaného zájmu (Hadač 1948; Kalandřík 2005; Končelová 2005; Anýž a kol. 2006; Zelená 2010). Výsledky těchto analýz jsou v zásadě shodné s obecnými závěry J. Rulfa platnými pro Čechy (1983). Studie, která by počítala s posuny a rekonstrukcí původního stavu klimatických podmínek v atlantiku, dosud nebyla zpracována. Proto mají závěry pracující s teplotními podmínkami, úhrny srážek atd. pro jednotlivé oblasti spíše vzájemně komparativní charakter. Jako určující se zdá být především vztah k vodnímu zdroji, resp. vzdálenost od tohoto zdroje. Vzhledem k charakteru krajinného výseku, na který v této kapitole klademe důraz, tedy bezprostředního labského pravobřeží, není pro nás bližší studium tohoto vztahu relevantní.

IV. 2 NEOLITICKÉ OSÍDLENÍ LABSKÉHO PRAVOBŘEŽÍ

Ve vytknuté oblasti pravobřeží zaznamenáváme kontinuální osídlení po celý neolit, a to již od nejstarší fáze LnK (Pavlů – Vokolek 1992; obr. 3). Hustota osídlení v období LnK a StK se zdá být přibližně stejná (obr. 21–22). Je nicméně zjevné, že kartografické vynešení dokladů osídlení v obou obdobích zahrnuje v každém úseku čtyři až pět století. Jemnější chronologické členění lze uplatnit pouze u některých period, konkrétně u těch, jež jsou charakterizovány dobře identifikovatelným stylem keramické výzdoby, kterou je možné dobře rozpoznat i v menších nebo torzovitých souborech. Jedná se konkrétně o nejstarší LnK (GAMA žlábek*), šarecký stupeň LnK (hustě kladené noty na linii – ZETA), regionálně nejstarší StK a mladší stupeň StK.

Podle dostupných pramenů se zdá být pravděpodobné, že osídlení oblasti vrcholí v periodě mladšího stupně StK. Tento předpoklad

* Kódové označení výzdobných znaků dle bylanského systému viz Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986, Fig. 8–10.